

Celem projektu jest określenie i omówienie relacji prawnych pomiędzy chłopami a właścicielami ziemskimi na centralnych ziemiach polskich (Księstwo Warszawskie, Królestwo Kongresowe, Wolne Miasto Kraków) w okresie pomiędzy zniesieniem poddaństwa (wraz z utworzeniem Księstwa Warszawskiego) do uwłaszczenia (w Królestwie w roku 1864 a w przyłączonym do Galicji Okręgu Krakowskim w 1848).

W pierwszej połowie XIX wieku na wskazanych obszarach kapitalistyczny kodeks Napoleona był formalnie podstawowym źródłem prawa regulującym relacje o charakterze cywilno-prawnym (a zatem m.in. między poszczególnymi jednostkami – niezależnie od stopnia ich zamożności). Tym niemniej w okresie tym nadal w stosunkach pomiędzy ziemiaństwem a włościanstwem utrzymywały się liczne instytucje o ściśle feudalnej proveniencji (m.in. pańszczyzna i propinacja). Przypomnijmy, że we Francji w latach 80-tych XVIII wieku doszło nie tylko do zniesienia poddaństwa, ale i wielu obowiązków o charakterze feudalnym, a zatem do swoistego uwłaszczeniach chłopów. Celem projektu jest też zatem pokazanie w jaki sposób polska specyfika wpływała na interpretację Kodeksu Napoleona.

Efektom projektu będzie opracowanie obejmujące systematyczną prezentację pozycji prawnej poszczególnych kategorii chłopów (włościanie, okupnicy, koloniści, etc.) ich uprawnień i obowiązków względem dworu. Tego rodzaju historyczno-prawne kompleksowe opracowanie jak dotąd nie powstało, a w moim przekonaniu będzie atrakcyjne nie tylko dla historyków prawa.

Zakres terytorialny planowanych badań wynika z faktu, że na wymienionych obszarach obowiązywał Kodeks Napoleona, a zatem zachowane akta sądowe i notarialne są stosunkowo łatwe do porównywania. Zarazem ilość materiałów źródłowych, które należy objąć kwerendą jest na tyle duża, że wyczerpie możliwości zespołu w okresie realizacji projektu. Rozszerzenie zakresu badań na inne ziemie polskie (zabór pruski, Galicja, Ziemie Zabrane) jest zatem niecelowe, choć warto w przyszłości przeprowadzić osobne badania nad tymi terytoriami. Dopiero po uzyskaniu wyników z wszystkich czterech podstawowych obszarów prawnych istniejących w XIX wieku na ziemiach polskich, możliwe będzie stworzenie ogólnej syntezy.

Rzecz jasna problematyka chłopska była przedmiotem zainteresowania licznych badaczy (w szczególności w Polsce Ludowej). Tym niemniej większość historyków koncentrowała się na społecznych i ekonomicznych losach chłopów, problemom prawnym poświęcając mniej uwagi. Ponadto prace powstałe w latach 1945 – 1989 są w mniejszym lub większym stopniu nacechowane ideologicznie, co obniża ich wartość naukową. Jednak przede wszystkim podkreślenia wymaga, że w stosunkowo bogatej literaturze przedmiotu praktycznie wcale nie wykorzystano materiałów archiwalnych, których analiza ma zastać przeprowadzona w ramach niniejszego projektu (w szczególności spuścizny trybunałów cywilnych w Kaliszu i w Krakowie oraz akta notarialne).